

DEKLINACIJA BROJEVA DVA, OBA (OBADVA), TRI, ČETIRI

Pavle Rogić

Poznato je, da fleksivni jezici u svom historijskom razvitku očituju težnju, da gube neke od glagolskih i padežnih oblika ili čitave paradigme, a njihove funkcije prenose se na druge, sintaktički ili morfološki bliske ili srodne oblike ili paradigme. Dok su jezici svih slavenskih naroda osim bugarskog i makedonskog sačuvali do danas potpunu deklinaciju, u našem jeziku javlja se vrlo rano proces umiranja deklinacije glavnih brojeva, i taj proces postepenog izumiranja traje još i u naše doba. Brojevi od pet do devetnaest i dvadeset do devedeset izgubili su u 16. i 17. stoljeću svoju deklinaciju, a imenice, zamjenice i pridjevi uz njih nalaze se u genitivu plurala; ispor. sedam gradova, osam njihovih brodova, pod petnaest sjenastih lipa.

Danas se dekliniraju samo brojevi jedan do četiri, bilo da su sami, bilo da su sastavni dijelovi drugih brojeva (dvadeset i jedan, trideset i dva, sto četrdeset i tri i t. d.). No deklinacija brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri nije ostala bez ograničenja. Kad se ti brojevi nalaze u službi atributa uz imenice, a pred njima nema prijedloga, oni se dekliniraju u svima padežima duala i plurala, jer su se u našem jeziku davno već pomiješali dualni i pluralni oblici. U takvim sintagmama imenica, pridjev i zamjenica uz te brojeve stoji u nominativu, akuzativu i vokativu duala s nastavkom -a za muški i srednji rod, a s nastavkom -e za ženski rod. U ostalim padežima nalaze se imenice, zamjenice i pridjevi u pluralnim oblicima. Navodim nekoliko primjera, kako se oni javljaju u pisaca prošlih stoljeća, ali samo sa područja štokavskih govora, jer u čakavskim i kajkavskim govorima živi i danas punim životom deklinacija tih brojeva:

Nitkor ne može dvjema gospodarom služiti (N. Ranjina). Reče... obima više rečenima stranama (Isprava hrv. iz 15. st.). Objema dvjema (t.j. ocu i materi) glavu odsiječe (Zbornik 1520). Zagrlim objema rukami (Vetranić). Po usta dvaju ali triju svjedoka (Ančić). Imena njegovije(h) dviju sestara (Radnić). Po razumu oviziju dviju naučitelja (Lastrić). Obima rukami zagrlíše (Kanižlić). No izvadi dvije puške male, pa objema živi oganj daje (Vuk. nar. pjes.). Nije mogao upravljati objema tima oblastima (Daničić). Uđe u šator dviju robinja (Ibidem). Mnogo više primjera za sve padeže duala i plurala od 12. do 19. stoljeća može svatko naći u ARj. kod riječi dva, oba, četiri.

Isto se tako mijenjaju ti brojevi, ako se nađu iza prijedloga. Broj se s imenicom, zamjenicom i pridjevom nalazi u padežu prema rekciji prijedloga. Evo nekoliko potvrda:

Od dviju starijih susjeda (Zbornik 1520). Dohodahu ljudi sa svijeh četirijeh strana (Ibidem). S onimi četirimi prćijami (Kašić). U prilici od četiriju živina (Margitić). Podiže ju s obadvima rukama (Pavić). Da sam mogao, bi(h) ga s obema

rukama stisnuo (Obradović). Po obadvjema naravima dana jest oblast (Matović). U objema ovde pomenutim bugarskim knjižicama (Vuk). U njima četirma (Daničić). Više primjera vidi u ARj. s. v. dva, oba, četiri.

Međutim, u ovakvim svezama već od najstarijih vremena (s kraja 12. st.) javljaju se usporedno s navedenim oblicima i drukčiji oblici, t. j. broj zajedno s imenicom, zamjenicom ili pridjevom, s kojima je u istoj sintagmi, bez obzira na rekciju prijedloga, ostaje uvijek u akuzativnom obliku ili, drugim riječima, postaje indeklinabilan. Evo za to potvrda: Bili su pošli u dve ograńnice (Pucić, spom. srp. 15 v.). Oda dva človjeka (N. Ranjina). Od ove dvi muke ka muke je veća? (D. Ranjina). Od dvije je vrste vjera (Divković). Polje ravno i široko sred dvije vojske (Gundulić). S obadve strane (Pavić). Iz obadva evanđelja (Leaković). Provedoše... Vujadina sa obadva sina (Vuk. nar. pjes.) S dvije oštne sablje u rukama (Ibidem). Izmiješani su ljudi od obadva zakona (Vuk. kovč.). Ni s četiri konja ne bi mu iz glave izvukao. (Vuk. posl.)

Indeklinabilnost iz takvih sveza počela je zahvatati sveze, u kojima su se ti brojevi nalazili bez prijedloga; ispor. Imena četiri episkopa (Kanižlić). Moglo bi se dodati dovoljno primjera iz knjiga obadva pomenuta spisatelja (Vuk). Pravi sud dva božja anđela (Vuk. nar. pjes. iz Herc.). Pravdanje dva muža i jedne žene (Pravdonoša 1852).

Evo što o tome kažu pisci naših gramatika. Vuk u svojoj gramatici (štampanoj u Predgovoru I. izdanja Rječnika 1818) na str. 47. donosi samo deklinaciju brojeva dva, tri, četiri u ženskom rodu tvrdeći, da se ti brojevi sklanjaju samo u ženskom rodu, a u muškom i srednjem rodu nikako. Kad se ti brojevi nalaze uz imenicu, koja znači što neživo, onda se upotrebljavaju s imenicom u gen. sing., na pr. dva rasta, dva brda, kod dva rasta, među dva brda. Ako se ti brojevi nalaze uz imenicu, koja znači što živo (životinju ili čeljade), onda se od njih ponajviše tvori brojna imenica na -ica. I u samom ženskom rodu, produžuje Vuk, govori se tako, kad je uz broj imenica, na pr. Kod dvije žene ide neopran. Tražio sam ga u tri kuće. Vuk je to svakako čuo u narodnom govoru svoga kraja i nije još poznao drugih govora. Kasnije je on drukčije mislio, kako se to vidi iz potvrde u njegovu Rječniku 1852: Ona poji po putu putnike, a za zdravlje dvaju braće svoje.

Maretić u obradi broja oba pod b u ARj. spominje, da se katkad uzima akuzativ mjesto genitiva i onda, kad broj oba ne stoji iza prijedloga. Potvrde su samo iz Daničića: Iz hrisovulje oba brata. Smisao oba ova pisma... to pokazuje. Navlaćio je na sebe gnjev i osveru oba susjeda. Iz pjesama oba zavjeta. U svojoj velikoj gramatici na str. 189. (II. izd.) proširuje tu konstataciju i na ostale brojeve dva, tri, četiri i kaže, da se ti brojevi, kad bi imali stajati u genitivu i bez prijedloga, vrlo često zajedno sa svojim imenicama, pridjevima i zamjenicama nalaze u svom akuzativnom obliku. Primjeri su iz Vuka: Obrazi četiri jevanđelista. Jezik (Rajićev) niti je slavenski, ni ruski, a još manje srpski nego bespravilna smjesa ova svatri jezika. U ustima dva ili tri svjedoka ostaće svaka riječ. (Ispor. In ore duorum vel

trium testium. In zweier oder dreier Zeugen Munde. Luther.) Sa zidova obadva ova grada može se dobaciti iz puške na crnogorsku granicu. Po izgovaranju ove dvije riječi... Poslije toga navode se ove potvrde iz Daničića: Najznatniji vlasteli četiri susjedne oblasti. Na svršetku ove tri nedjelje. Na svjedočanstvo dva ili tri čovjeka da se pogubi onaj, koga valja pogubiti. Da popuniš »Kneževinu Srbiju« opisom nova četiri okruga. Pored spomenutih primjera navodi Maretić i dvije potvrde iz Vukovih nar. pjesama: Bojiš li se dva Jakšića mlada? Ja ću poći kuli dva Šarenca, dva primjera iz prijevoda korana M. Ljubibratića Hercegovca i jedan primjer iz Miličevićevih Međudneva.

Belić u Gramatici srpskohrvatskog jezika za 2. r. srednjih škola, Beograd 1932., ograničava se samo na konstataciju, da se brojevi dva do četiri, kada se upotrebljavaju s prijedlozima, obično ne mijenjaju, a ništa ne govori o slučajevima, kad se nalaze bez prijedloga. Florschütz (str. 84., izd. 1940) izriječno kaže, da se brojevi dva, tri, četiri sklanjaju, kad dolaze bez prijedloga, ali kad se nalaze iza prijedloga, oni se ne sklanjaju. Musulin (Gramatika hrv. ili srp. jezika za 4. r. srednjih škola, 1929) konstatira, da se brojevi dva, oba (obadva), tri, četiri iza prijedloga obično ne sklanjaju, a nađu se ti brojevi indeklinirani i inače. U najnovijoj gramatici Brabeca, Živkovića i Hraste pored konstatacije, da se brojevi dva, tri, četiri obično ne mijenjaju, kad je uz njih prijedlog, dodaje se, da se ti brojevi u istočnim krajevima ne mijenjaju ni onda, kad uz njih nije prijedlog.

Iz svega, što smo dosad rekli, mogli bismo zaključiti, da se indeklinabilnost brojeva u svezama bez prijedloga javlja u 18. stoljeću. Vuk, koji je takve sveze jamačno čuo u narodu, a za njim Daničić unose tu pojavu u književni jezik. To će biti vjerojatno i razlog, što se takva upotreba češće susreće u pisaca beogradskog književnog središta. Na zapadu se deklinacija spomenutih brojeva drži čvršće, jer je još živa ne samo u kajkavskim i čakavskim, nego i u štokavskim govorima.

Deklinacija tih brojeva počela je po svoj prilici najprije nestajati u sintaktičkim svezama s prijedlogom, kad se pored brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri našla još koja riječ u službi atributa. Tako je na pr. sveza *sa svoja četiri sina* lakša nego sa svojim četirima (četirma) sinovima. Ta je pojava, kako se iz potvrda u ARj. vidi, vrlo stara, i ona je mogla povući za sobom i sveze, u kojima su se brojevi dva, oba, tri, četiri nalazili bez prijedloga, ograničivši se zasad samo na slučajeve, u kojima se ti brojevi nalaze u genitivu. Naišli smo samo na jednu potvrdu, gdje se akuzativni oblik nalazi mjesto dativa, i to opet u Vuka (Pisma 82): Ima mnogo koješta, što nije zajedničko oba jezika (mj. objema jezicima).

Indeklinabilnost brojeva dva, oba, tri, četiri danas se sve više probija u književni jezik. Možda je gdješto to posljedica i neznanja, t.j. pisac nije siguran u deklinaciji brojeva (a to nije slučaj samo kod pisaca), pa već iz praktičkih razloga pribjegava indeklinabilnosti brojeva. Najbolje se to vidi iz ovoga primjera naše dnevne štampe: Prethodno je Scelba održao sastanak s predstavnicima četiri stranaka (mj. četiri stranke ili četiriju stranaka), gdje je pisac članka upotrebio broj

četiri indeklinabilno, a uz njega stavio imenicu u genitiv. Donosimo ovdje još nekoliko potvrda iz naše dnevne štampe: Treba, međutim, ovdje nešto reći i o sistemu dva kandidata (mj. dvaju kandidata). Oficiri za vezu dvije zaraćene strane (mj. dviju zaraćenih strana). Odnosi naše tri Akademije (mj. naših triju Akademija).

Deklinacija brojeva dva, tri, četiri živa je ne samo u narodnim govorima, nego i u književnom jeziku. U jednom od posljednjih brojeva Politike naišli smo na rečenicu: Razmena visokih poseta između dveju zemalja. Pisac članka je iz književnog središta beogradskog, gdje se prije počela gubiti deklinacija brojeva, naročito iza prijedloga, pa ipak ne kaže *između dve zemlje*, jer je u njegovoj jezičnoj svijesti ta deklinacija živa. Može to biti i stvar stila, ali je izvan svake sumnje, da deklinacija brojeva *dva, oba, tri, četiri* pojačava jasnoću i izrazitost rečenice, u kojoj se nalazi, i stoga treba suzbijati težnju ili naviku, da se ta deklinacija napušta, kad za to nema nikakve potrebe.

NA TRAG PRAVILNOM NAGLAŠAVANJU

Malik Mulić

U prvom broju »Jezika« ovogodišnjega tečaja izišao je zanimljiv članak prof. B. Klaića, u kojem on razmatra neka pitanja iz praktičnoga rada kazališnoga lektora. O jeziku naše pozornice bilo bi potrebno češće progovoriti, pa bi nam materijal iz »bilježnice kazališnoga lektora« uvijek i ubuduće dobro došao, bar kao tema za diskusiju, ako ne i drugačije. Stoga sam s velikim zanimanjem pročitao spomenuti članak, iako se ne bih u svemu mogao složiti s autorovim izlaganjem. Čini mi se naime, da prof. Klaić previše slobodno dopušta neknjiževno naglašavanje za volju publike i kritike, pa bih se ovdje zadržao na tome svome prigovoru.

Naš književni jezik već ima utvrđena morfološka i sintaktička pravila, kojih se u govoru i u pisanju barem nastoje pridržavati obrazovani ljudi, ali s akcentima, koji bi odgovarali gramatici novoštokavskoga govora, a koji se s Vukom i poslije Vuka utvrdio kao književni, nažalost, ne stoji kao sa sintaksom i morfologijom. Poznato je, da se u akcentu razlikuju ne samo čakavski i kajkavski od štokavskoga, nego ni sam štokavski nije u tom pogledu jedinstven. Nije rijedak slučaj, da i nastavnici našega jezika akcenti hramlju na sve četiri, a da i ne govorimo o nepriznavanju duljina i intonacija novoštokavskoga, književnoga našega govora. To je očita posljedica jednoga gotovo uzakonjenoga propusta u programu nastave našega jezika u srednjoj školi. Akcentu se udjeljuje veoma malo pažnje, a i ono malo, što se uči o njemu, predaje se u nižim razredima, te tako učenici o tome dobivaju veoma oskudno, da ne kažem nikakvo teoretsko i praktično znanje. To se pogotovu loše odražava u govoru onih, koji novoštokavski nisu govorili već u roditeljskoj kući.